

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: "CİNAYƏT HÜQUQU"

FƏNN: "MALİYYƏ HÜQUQU"

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 2. "Maliyyə hüququnun anlayışı, predmeti və sistemi".

TƏRTİB ETDİ:

"Cinayət hüququ" kafedrasının rəisi,
polis polkovniki, h.ü.f.d.

İmrəli Məmmədli

"Cinayət hüququ" kafedrasının müəllimi,
polis mayoru

Şamxal Kərimov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə olunub və təsdiq edilmişdir.

Protokol № _____ " _____ " _____ " 2017-cı il

BAKİ - 2017

MÖVZU № 2. “Maliyyə hüququnun anlayışı, predmeti və sistemi”.

P L A N :

GİRİŞ:

1. Maliyyə hüququnun anlayışı, predmeti, mənbələri və sistemi.
2. Maliyyə hüquq normalarının və maliyyə hüquq münasibətlərinin anlayışı, növləri və xüsusiyyətləri.
3. Maliyyə hüququnun subyektləri və onların hüquqlarının müdafiəsi.

NƏTİCƏ:

Ə D Ə B İ Y Y A T :

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası /Yeni redaksiyada. «Qanun» nəşriyyatı Bakı. 2016.
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi Bakı. 2017.
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi Bakı. 2017.
4. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi Bakı. 2017.
5. Mirzəyeva Afət. Azərbaycan Respublikasının maliyyə hüququ. Dərs vəsaiti. «Qanun» nəşriyyatı Bakı. 2003.
6. Mirzəyeva Afət «Maliyyə hüququ» Dərslik. “Adiloğlu” Bakı 2008.
7. Əhmədov M.İ. Dövlət maliyyəsi. Tarixi, iqtisadi, hüquqi və siyasi aspektlər. “Çaşıoğlu”, Bakı. 2000.
8. «Финансовое право». Учебник. Под. ред. Н.И.Химичева. изд. БЕК, Москва. 2007.
9. «Финансовое право». Учебник. Под. ред. Н.И.Химичева. «Юрист», Москва. 2012
- 10.«Финансовое право». Учебник. Под. ред. О.Н.Горбуновой. 2-ое изд. «Юристь», Москва.2008.
- 11.Карасева М.В. «Финансовое право». Общая часть. Учебник. Москва. «Юристь», 2010

GİRİŞ

Maliyyə münasibətləri öz müxtəlifliklərinə baxmayaraq məzmunca – yeni dövlət və bələdiyyə pul fondlarının (maliyyə ehtiyatlarının) təşkili, bölüşdürülməsi və istifadəsi istiqamətlərinə görə ümumidirlər. Təbii ki, bu münasibətlər dövlətin, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda isə yerli özünüidarəçilik orqanlarının iştirakı və bilavasitə təsiri nəticəsində yaranır.

Dövlət pul vəsaitlərinin toplanmasını və onların iqtisadi, sosial mədəni sahələrin inkişaf etdirilməsinə və cəmiyyətin digər tələbatlarının təmin edilməsi üzrə plan və proqramlara uyğun istiqamətlənməsini təmin edir. Bütün bu fəaliyyət isə hüquq normalarının tələblərinə və qaydalara riayət etməklə təşkil olunmalıdır.

Maliyyə hüquq normalarında dövlət və bələdiyyə orqanlarının maliyyə fəaliyyətlərinin ümumi prinsipləri və formaları, vəsaitlərin dövlət və bələdiyyə pul fondlarında akkumlyasiya olunmasının metodları, bu fondların formalaşmasında istifadə olunan ödəmələrin növləri və onların alınma qaydaları müəyyən olunmuşdur. Eləcə də bu proqramlar dövlət və bələdiyyə pul vəsaitlərinin alınması və istifadəsi qaydalarını, dövlət və bələdiyyə pul vəsaitlərinin maliyyə ehtiyatlarının mənbələrinin təşkili, dövlət və bələdiyyə idarə, müəssisə, təşkilatları və sairələrin maliyyə ehtiyatlarının mənbələrinin təşkili qaydaları da tənzimləyir.

Sual 1. Maliyyə hüququnun anlayışı, predmeti, mənbələri və sistemi.

Dövlət və bələdiyyə təşkilatlarının maliyyə fəaliyyətini həyata keçirmələri üçün bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi zamanı yaranan ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi zəruridir. Yəni bu münasibətlərin subyektlərinin hüquqları, vəzifələri və məsuliyyətlərinin hüquqi həlli dəqiq müəyyən olunmalıdır. Maliyyə hüququnun təyinatı da elə məhz bununla əlaqədardır. Maliyyə hüququnun normaları vasitəsilə maliyyə sistemi hərəkətə gətirilir və dövlət və bələdiyyələr tərəfindən onların qarşısında duran funksiya və vəzifələrin həll edilməsi üçün istifadə olunur.

Qeyd edək ki, dövlət və bələdiyyə təşkilatlarının maliyyə fəaliyyətilə əlaqədar olaraq maliyyə münasibətlərindən başqa digər ictimai münasibətlər də yaranır. Lakin həmin münasibətlər maliyyə hüququnun predmetinə aid edilmir. Məsələn, əmək, mülki, inzibati və sair müvafiq hüquq sahələri ilə tənzimlənən münasibətləri buna misal göstərmək olar.

Beləliklə, maliyyə hüququ – dövlət və bələdiyyə təşkilatlarının öz vəzifə və funksiyalarının realizəsi üçün zəruri olan pul vəsaitlərinin (maliyyə ehtiyatlarının) mərkəzləşdirilmiş və ya mərkəzləşdirilməmiş fondlarda toplanması, bölüşdürülməsi və istifadə edilməsi, eləcə də bu fəaliyyətin qanunauyğun şəkildə həyata keçirilməsinə nəzarət prosesində yaranan ictimai münasibətləri tənzimləmək üçün nəzərdə tutulan hüquq normalarının məcmusudur.

Maliyyə hüququ maliyyə sisteminin strukturunu, bu sahədə dövlətin, yerli özünüidarəçiliyin və onların təmsalında çıxış edən orqanların səlahiyyətlərini müəyyən edir. Bu sahədə yaranan maliyyə ilə əlaqədar münasibətlər isə maliyyə hüququnun predmetini təşkil edir.

Beləliklə, maliyyə hüququnun predmeti dedikdə – dövlət və bələdiyyə təşkilatlarının öz vəzifələrini həyata keçirmələri üçün pul fondlarının (maliyyə ehtiyatlarının) planlı şəkildə toplanması (təşkili), bölüşdürülməsi və istifadə edilməsi üzrə fəaliyyətləri zamanı yaranan ictimai münasibətlər başa düşülməlidir.

Öz məzmununa görə bu münasibətlər müxtəlifdir. Bu müxtəliflik isə maliyyə sisteminin çoxhəlqəli olmasından, ictimai istehsal və bölüşdürmənin bütün strukturu ilə eləcə də cəmiyyətin və dövlətin ictimai həyatının bütün tərəfləri ilə əlaqəli olması, maliyyə münasibətlərinin iştirakçılarının dairəsinin müxtəlif olması ilə şərtlənir.

Beləliklə, maliyyə hüququna və onun predmetinə verilmiş mövcud tərif təkcə dövlət maliyyəsi ilə deyil, həm də bələdiyyələrin maliyyəsi ilə də bağlıdır. Lakin onu da qeyd edək ki, bir çox müəlliflər bələdiyyələrin maliyyələrinin funksiyalarşdırması zamanı yaranan münasibətlərin maliyyə hüququnun predmetinə daxil olmadığını qeyd edirlər. (Məsələn, Karaseva M.V. Finansovoe pravootnoşenie. Voronej.1997. s. 48-ə bax). Eyni zamanda həmin müəlliflərin fikrincə yerli özünüidarəçilik orqanları dövlət hakimiyyət orqanları sisteminə daxil olmadığı üçün onların maliyyə fəaliyyətləri prosesində (yerli büdcələrin təşkili və icrası, yerli vergilərin və rüsumların müəyyən olunması və toplanması və s.) yaranan münasibətləri də maliyyə hüququnun predmetinə aid etmək olmaz. Ancaq elə həmin müəlliflər konkret maliyyə institutlarının məzmununu təhlil edərkən oraya həm də bələdiyyələrin maliyyəsini və yerli özünüidarəçilik orqanlarının maliyyə fəaliyyətlərini də aid edirlər. Məsələn, bələdiyyə təşkilatlarının və ya yerli özünü idarəçilik orqanlarının büdcə hüquqlarını buna misal göstərmək olar. Bununla da həmin müəlliflər adı çəkilən kateqoriyaların faktiki olaraq maliyyə hüququna aid olduğunu dolayısı ilə təsdiq edirlər.

Bələdiyyə təşkilatlarının maliyyə fəaliyyətləri prosesində yaranan ictimai münasibətləri istisna etmək maliyyə sisteminin vahidliyi prinsipinə və o cümlədən ölkədə vahid maliyyə, kredit və pul siyasəti yeridilməsi tələbi ilə ziddiyyət təşkil edərdi.

Bələdiyyə təşkilatlarının maliyyə fəaliyyətləri prosesində yaranan münasibətləri dövlətin maliyyə fəaliyyəti prosesində yaranan münasibətlərlə birləşdirən həm də hər iksinin kütləvilik xarakterinə malik olmasıdır.

Maliyyə hüququnun predmetinə aid olan maliyyə münasibətlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

a) Azərbaycan Respublikası, Naxçıvan Muxtar Respublikası, inzibati ərazi vahidləri və bələdiyyələrin arasında ölkənin maliyyə ehtiyatlarının bölüşdürülməsi ilə əlaqədar yaranan (müvafiq olaraq nümayəndəli və icra orqanları tərəfindən həyata keçirilir) ictimai münasibətlər;

b) maliyyə və vergi orqanları ilə müəssisə, təşkilatların, idarələr arasında sonuncuların dövlət və bələdiyyə təşkilatları qarşısında maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi yaxud dövlət və bələdiyyə pul vəsaitlərinin xərclənməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətlər;

c) dövlət (bələdiyyə) maliyyə kredit orqanları arasında müvafiq dövlət (bələdiyyə) pul fondlarının və ehtiyatlarının (büdcə, büdcədən kənar kredit, sığorta fondlarının) yaradılması bölüşdürülməsi və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan münasibətlər;

ç) dövlət, o cümlədən xəzinə və bələdiyyə idarələri, təşkilatları, müəssisələri ilə müvafiq yuxarı (bələdiyyə) orqanlar arasında büdcə yaxud kredit ehtiyatlarının həmçinin idarələrin, təşkilatların, müəssisələrin xüsusi vəsaitlərinin sosial həyat sahələri üzrə bölüşdürülməsi və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan münasibətlər;

d) maliyyə kredit orqanları ilə hüquqi və fiziki şəxslərin arasında dövlət kredit ehtiyatlarının və mərkəzləşdirilmiş sığorta fondlarının bölüşdürülməsi və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan münasibətlər;

e) dövlət maliyyə-kredit orqanları ilə fiziki şəxslər arasında, sonuncuların dövlət (bələdiyyə) pul fondlarına (büdcə, büdcədən kənar məqsədli fondlar) ödəncələrin ödənilməsi vəzifələrinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətlər.

Qeyd edək ki, bu təsnifləşdirmə subyekt tərkibinə əsasən aparılmışdır. Bundan başqa təsnifləşdirməni həm də digər meyarlara görə də aparmaq mümkündür. Məsələn, maliyyə münasibətlərinin məzmununa görə, maliyyə

fəaliyyətinin metodlarına görə və s. Bütün bunlar isə maliyyə hüququnun predmetinin dərinliyini təsəvvür etməyə imkan verir¹.

Maliyyə münasibətlərinin qruplar üzrə təhlili göstərir ki, bu münasibətlər öz müxtəlifliklərinə baxmayaraq məzmunca – yeni dövlət və bələdiyyə pul fondlarının (maliyyə ehtiyatlarının) təşkili, bölüşdürülməsi və istifadəsi istiqamətlərinə görə ümumidirlər. Təbii ki, bu münasibətlər dövlətin, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda isə yerli özünüidarəçilik orqanlarının iştirakı və bilavasitə təsiri nəticəsində yaranır.

Dövlət pul vəsaitlərinin toplanmasını və onların iqtisadi, sosial mədəni sahələrin inkişaf etdirilməsinə və cəmiyyətin digər tələbatlarının təmin edilməsi üzrə plan və proqramlara uyğun istiqamətlənməsini təmin edir. Bütün bu fəaliyyət isə hüquq normalarının tələblərinə və qaydalara riayət etməklə təşkil olunmalıdır.

Maliyyə hüquq normalarında dövlət və bələdiyyə orqanlarının maliyyə fəaliyyətlərinin ümumi prinsipləri və formaları, vəsaitlərin dövlət və bələdiyyə pul fondlarında akkumlyasiya olunmasının metodları, bu fondların formalaşmasında istifadə olunan ödəmələrin növləri və onların alınma qaydaları müəyyən olunmuşdur. Eləcə də bu proqramlar dövlət və bələdiyyə pul vəsaitlərinin alınması və istifadəsi qaydalarını, dövlət və bələdiyyə pul vəsaitlərinin maliyyə ehtiyatlarının mənbələrinin təşkili, dövlət və bələdiyyə idarə, müəssisə, təşkilatları və sairələrin maliyyə ehtiyatlarının mənbələrinin təşkili qaydaları da tənzimləyir.

Bu münasibətləri tənzimləyərkən maliyyə hüquq normaları dövlət orqanlarının, yerli özünüidarəçilik orqanlarının, idarələrin, təşkilatların, müəssisələrin, vətəndaşların hüquq və vəzifələrini də müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasının formalaşmaqda olan maliyyə hüququ ölkənin yeni iqtisadi və sosial şəraitini ifadə edir. Onun inkişafında əsas aşağıdakı istiqamətləri qeyd etmək olar.

Birincisi, maliyyə hüquq normalarının dəyişməsi bazar iqtisadiyyatına keçidlə şərtlənir.

¹ Бах:Финансовое право. Учебник. Под.ред. Н.И.Химичева. Москва. Юристъ, 2006

İkincisi, maliyyə ilə əlaqədar fəaliyyət sahəsində hüquq pozuntusuna görə maddi (maliyyə) məsuliyyət güclənmişdir.

Üçüncüsü, maliyyə hüququ tənzimləmə, dövlət və yerli özünüidarəçilik orqanlarının maliyyə fəaliyyətlərinin metodlarının müxtəlifliyini müəyyən olunmasına yönəldilmişdir.

Dördüncüsü, maliyyə hüququ Azərbaycan Respublikasının və yerli özünüidarəçiliyin inkişafını əks etdirir.

Nəhayət beşinci maliyyə hüquq normaları maliyyə sahəsində dövlət orqanlarının səlahiyyətlərini müəyyən etməklə hakimiyyətin bölünməsi prinsipini əks etdirir.

Beləliklə, maliyyə hüququ Azərbaycan Respublikasının hüquq sisteminin müstəqil bir sahəsi olmaqla özünün digər hüquq sahələri üçün xarakterik olmayan tənzimləmə predmetinə və tənzimləmə metodlarına malikdir. Belə ki, bu hüquq sahəsinin predmeti kimi dövlətin və bələdiyyə təşkilatlarının maliyyə fəaliyyətləri prosesində yaranan ictimai münasibətlər təşkil edir. Bu münasibətlər isə məzmununun spesifikliyinə və məqsədli istiqamətlərinə, yaranması formalarına görə fərqlənir. Maliyyə hüququnun predmetinə daxil olan münasibətlər üçün dövlət (və bələdiyyə) pul fondlarının (gəlirlərinin) təşkili, bölüşdürülməsi yaxud istifadəsi ilə, həmçinin bu prosesə nəzarət edilməsi funksiyası ilə əlaqədar yaranması əlaməti xarakterikdir. Maliyyə hüququnun tənzimləmə predmetinin belə məzmununa malik olması onu tənzimləmə metodlarının da xüsusiyyətlərini şərtləndirir.

Maliyyə hüquqi tənzimləmənin əsas metodu-imperativlikdir (məcburilik). Yəni yuxarı orqanın aşağı orqanlar üçün məcburi olan göstərişlər verməsi. Belə bir metod inzibati hüquq üçün də xarakterikdir. Lakin maliyyə hüququnda o, özünün konkret məzmununa, həmçinin dövlət tərəfindən bu sahədə hakimiyyət səlahiyyətləri verilmiş orqanların dairəsinə malikdir.

Məzmun etibarlı ilə bu göstərişlər dövlət yaxud bələdiyyə xəzinəsinə ödəmələrin həcmi və ödənilmə qaydalarına, dövlət və bələdiyyə pul vəsaitlərinin istifadəsi məqsədlərinə və s. aiddir. Belə bir metod isə zəruri vəsaitlərin dövlətin

sərəncamına (yaxud bələdiyyələrin) vaxtında cəlb edilməsinin, onlardan dövlət (bələdiyyə) plan və proqramlarına uyğun şəkildə məqsədli olaraq və qənaət rejiminə əməl etməklə istifadə edilməsini təmin edir.

Dövlətin öz maliyyə ehtiyatlarını formalaşdırması zamanı könüllülük metodundan da istifadə olunur, (dövlət istiqraz fərəqələrinin alınması, lotereyaların alınması, əmanət qoyuluşu və s.). Lakin bu metodun özü də müəyyən mənada imperativliklə bağlıdır. Məsələn, dövlət daxili istiqraz vərəqələrinin, xəzinə biletinin buraxılması zamanı şərtləri özü müəyyən edir və bu şərtlər onu alanlar üçün məcburidir.

Bu metodlardan başqa maliyyə hüquqi tənzimləmə üçün digər metodlar da xarakterikdir: tövsiyyə etmə, razılaşdırma və s.

Maliyyə hüququ hüququn bir sahəsi olmaqla çoxlu ayrı-ayrı maliyyə hüquq normalarına malikdir. Bu normaların məcmusu ilə vahid bir sistem əmələ gətirir. Bu sistemin daxilində isə maliyyə hüquq normaları qarşılıqlı əlaqəli şəkildə müəyyən ardıcılıqla institutlarda və bölmələrdə qruplaşmışdır. Maliyyə hüquq normalarının qruplaşması tənzimlənən münasibətlərin xüsusiyyətlərindən və qarşılıqlı əlaqələrindən asılıdır, yəni obyektiv əsası vardır.

Beləliklə, maliyyə hüququnun sistemi dedikdə – ictimai maliyyə münasibətləri ilə şərtləşən maliyyə hüquq normalarının müəyyən ardıcılıqla birləşməsi və düzülüşü başa düşülməlidir.

Maliyyə hüququnun sistemi iki hissədən ibarətdir:

- 1) Ümumi hissə;
- 2) Xüsusi hissə.

Ümumi hissə – bütövlükdə maliyyə hüququnun əsas prinsipləri, dövlət və bələdiyyə təşkilatlarının maliyyə fəaliyyətinin hüquqi formaları və metodları, maliyyə fəaliyyətini həyata keçirən orqanların sistemi və onların səlahiyyət hədləri, digər subyektlərin maliyyə hüquqi vəziyyətləri, maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsinin ümumi qaydaları, onun forma və metodları və sair bu kimi ümumi məsələləri müəyyən edən normalar əks olunmuşdur. Bu normalar dövlət maliyyə

fəaliyyətinin bütün səviyyələrində fəaliyyət göstərir və onun üçün ümumi əhəmiyyət daşıyır.

Maliyyə hüququnun Ümumi hissəsinin normaları onun Xüsusi hissəsinin normalarında konkretləşir. Xüsusi hissə özünə müvafiq olaraq bir neçə maliyyə hüquq institutlarını birləşdirən bölmələrdən, sahələrdən ibarətdir.

Bu bölmələrdən hər biri özündə bircinsli maliyyə münasibətlərini tənzimləyən maliyyə hüquq normalarının məcmusundan ibarətdir. Maliyyə hüquq institutları isə bölmələrə və sahələrə nisbətən daha dar, məzmunca daha yaxın ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusudur.

Maliyyə hüququnun Xüsusi hissəsinə aşağıdakı bölmələr daxildir:

- büdcə sistemi;
- büdcədən kənar dövlət və bələdiyyə pul fonduları;
- dövlət və bələdiyyə müəssisələrinin maliyyəsi;
- dövlət və bələdiyyə gəlirləri;
- dövlət və bələdiyyə krediti;
- əmlak və şəxsi sığortanın təşkili;
- dövlət və bələdiyyə xərcləri;
- bank krediti;
- pul dövriyyəsi və hesablaşmalar;
- valyuta tənzimlənməsi.

Azərbaycan Respublikası maliyyə hüquq normaları müxtəlif çoxsaylı normativ hüquqi aktlarda və mənbələrdə nəzərdə tutulmuşdur. Bunlara müxtəlif səviyyələrdən olan dövlət hakimiyyətinin nümayəndəli və icra orqanlarının və yerli özünü idarəçilik orqanlarının aktlarını aid etmək olar.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının maliyyə hüququnun mənbəyi dedikdə, dövlət hakimiyyətinin nümayəndəli və icra orqanlarının və yerli özünü idarəçilik orqanlarının məzmununda maliyyə hüquq normaları olan hüquqi aktları nəzərdə tutulur.

1. Maliyyə hüququnun əsas mənbəyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasıdır. Konstitusiyada bütövlükdə dövlətin maliyyə fəaliyyətinin təşkilinin hüquqi əsasları və əsas istiqamətləri təsbit olunmuşdur (Məsələn, 19, 20; 55; 73; 80; 94; 109; 119; 120; 120; 137; 142; 144; 145; 149-cü maddələr).

Maliyyə hüququnun konkret olaraq Məcəlləşdirilmiş mənbəyi yoxdur. Bu sahədə yalnız 11.06.2000-ci ildə qəbul edilmiş (01.01.2001-ci ildə qüvvəyə minmişdir), Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi mövcuddur. Vergi Məcəlləsi Ümumi və Xüsusi Hissələri, 17 fəsili və 22 maddədən ibarətdir.

2. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin maliyyə fəaliyyətinə dair qanun və qərarları. Qeyd edək ki, son illər maliyyə münasibətlərinin tənzimlənməsində qanunlardan daha çox istifadə edilir. Mülkiyyət, torpaq, əmlak, bank, vergi, sosial-sığorta və s. Sahələrdə köklü dəyişikliklər yeni-yeni qanunların verilməsi ilə davam etmişdir. 20iyun 1995-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının «Gömrük tarifi haqqında» Qanunu, 2 iyul 2002-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının «Büdcə sistemi haqqında» Qanunu, 2iyul 1999-cu il tarixli «Hesablama palatası haqqında» Azərbaycan Respublikasının «Valyuta tənzimi haqqında» Qanunu, 16 sentyabr 1994-cü il tarixli «Auditor xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu, «Banklar haqqında» 16 yanvar 2004-cü il tarixli, Mərkəzi Bank haqqında 10 dekabr 2004-cü il tarixli və s. Digər qanunlar, habelə həmin qanunlara əlavə və dəyişikliklər haqqında qanunlar maliyyə hüququnun mənbəyini təşkil edir. Bu isə maliyyə hüquq normalarının nüfuzunun artmasında mühüm rol oynayır.

3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin maliyyə siyasətinə və maliyyə fəaliyyətinə dair fərman və sərəncamları. Normativ hüquqi aktlar içərisində maliyyə hüququnun mənbəyi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanları təşkil edir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası «Prezidentinin 22 mart 1999-cu il tarixli «Aqrar sahədə islahatların gücləndirilməsi üzrə tədbirlər haqqında» Fərmanı ilə kəndli (fermer) təsərrüfatları beş il müddətinə hazırda 2001-ci il

Prezident fərmanı ilə qeyri-müəyyən müddətə (torpaq vergisi istisna olmaqla) qədər bütün vergilərdən azad edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu haqqında» 29 dekabr 1999-cu il tarixli Fərmanı ilə respublikamızın maliyyə sistemində yeni bir yondun yaradılması təsdiq olundu. Bu fond- bütçədən kənar dövlət pul vəsaiti fondudur. Bu fondun vəsaitləri neftin nəql olunması, satışından əldə olunan pul vəsaitlərindən təşkil olunur. «Dövlət Neft Fondu haqqında» Əsasnaməyə əsasən, fondun vəsaiti ümummilli mənafeələr üçün qanunauyğun və məqsədyönlü şəkildə istifadə olunur.

4. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin maliyyə fəaliyyətinə dair qərarları (məsələn, hökumətin qərarı ilə gömrük rüsumunun dərəcələri müəyyən olunur). Məzmunu maliyyə- hüquqi normalardan ibarət Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları da maliyyə hüququnun mənbələridir. M aliyyə sahəsində Nazirlər Kabinetinin qərarları say etibarilə başqalarına nisbətən çoxluq təşkil edir. Qanun qəbul edildikdən sonra, qanunlarda ayrı-ayrı məsələlərin daha geniş aydınlaşdırılması məqsədilə hökumət qərarları verilir. Məsələn, «Kadastr qiymət rayonları və daxil olan inzibati rayonlar üzrə kənd təsərrüfatı təyinatı, təyinatı coğrafi yerləşməsi və keyfiyyəti nəzərə alınmaqla şərti balların müəyyənləşdirilməsi haqqında «Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 29 dekabr 2000-ci il tarixli 230 sayılı Qərarı torpaq vergisinin hesablanması üçün nəzərdə tutulur.

5. Maliyyə hüququnun mənbələri içərisində maliyyə-kredit orqanlarının – AR Maliyyə Nazirliyi, AR Mərkəzi Bankı, AR Vergilər Nazirliyinin (əmrələri, təlimatları və digər aktları) aktları da əsas yerlərdən birini tutur. Bu aktlardan bəziləri isə bu orqanlar tərəfindən tənzimlənən ictimai münasibətlərdən asılı olaraq iqtisadi yaxud digər xidmətlərlə (Respublika Statistika Mərkəzi, Dövlət Gömrük Komitəsi və s.) birlikdə verilir. Lakin bütün hallarda o mövcüd qanunvericiliyə uyğun olmalıdır.

6. Maliyyə hüquq normaları öz idarəçilik sahəsinə və səlahiyyətləri həcmində digər dövlət idarəçilik orqanlarının – nazirliklərin, idarələrin, komitələrin maliyyə məsələlərinin tənzimlənməsinə dair verdikləri aktların məzmununda da nəzərdə tutula bilər.

7. Nəhayət, maliyyə hüququnun digər bir mənbəyini lokal aktlar təşkil edir. Yəni, idarələrin, müəssisələrin, təşkilatların müdiriyyətinin yaxud digər orqanlarının qəbul etdikləri aktlardır (Məsələn, müəssisənin mənfəətinin bölüşdürülməsi qaydaları haqqında təlimat) bankların daxili strukturlarının maliyyə fəaliyyətinə dair qərarları, nizamnamələri və s.

8. Beynəlxalq müqavilələr:

Beləliklə maliyyə hüququnun mənbələrini iki qrupa bölmək olar.

1. Normativ aktlar
2. Normativ hüquqi müqavilələr.

Sual 2. Maliyyə hüquq normalarının və maliyyə hüquq münasibətlərinin anlayışı, növləri və xüsusiyyətləri.

a) Maliyyə hüquq normaları.

Maliyyə hüquqi normalar (maliyyə hüququnun normaları) – dövlət və ya bələdiyyə pul fondlarının və gəlirlərinin formalaşması, bölüşdürülməsi və istifadəsi prosesində yaranan maliyyə münasibətlərinin iştirakçılarının hüquq və vəzifələrinin müəyyən etməklə tənzimləyən və qanunverici orqan tərəfindən müəyyən edilən formal, müəyyən davranış qaydalarıdır.

Anlayışdan göründüyü kimi, hüququn bütün digər sahələrinə (normalarına) xas olan əlamətlər maliyyə hüquq normaları üçün də xarakterikdir.

Lakin bütün bunlarla bərabər maliyyə hüquq normaları yalnız onlar üçün səciyyəvi olan xüsusiyyətlərə də malikdir ki, bu da öz növbəsində digər hüquq sahələrinin normalarından fərqli olaraq maliyyə hüquq normaları dövlət və yerli özünüidarəçilik orqanlarının vəzifələrini həyata keçirməsi üçün zəruri olan maliyyə ehtiyatlarının toplanması, bölüşdürülməsi və istifadə olunması prosesində yaranan ictimai münasibətləri tənzimləməsi ilə şərtlənir.

Maliyyə hüquq normaları özünəməxsusluğu aşağıdakılarda ifadə olunur:

- a) maliyyə hüquq normalarının məzmununda;
- b) bu normalarda müəyyən olunmuş göstərişlərin xarakterindən;
- c) müəyyən olunmuş qaydaları pozulmasına görə nəzərdə tutulmuş məsuliyyət tədbirlərində;
- ç) maliyyə münasibətlərinin iştirakçılarının hüquqlarının müdafiə üsullarında.

Maliyyə hüquq normalarının məzmununu dövlət və bələdiyyə təşkilatlarının maliyyə fəaliyyəti prosesində yaranan ictimai münasibətlərdə davranış qaydaları təşkil edir. Bu qaydalar verilmiş münasibətlərin iştirakçılarına elə hüquqların verilməsi və üzərlərinə elə vəzifələrin qoyulmasında ifadə olunur ki, onların realizə olunması dövlət və ya yerli özünüidarəçilik orqanlarının vəzifələrini yerinə

yetirməsi üçün zəruri olan pul fondlarının (gəlirlərin) plana uyğun şəkildə təşkil və istifadə olunması təmin olunsun. Əlbəttə, söhbət daimi olan vəzifələrdən deyil, ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf siyasətindən asılı olaraq konkret dövrdəki vəzifələrindən gedir. Maliyyə hüquq normalarının bu ümumi məzmunu müxtəlif konkret ifadə formalarına malikdir ki, bu da maliyyə sisteminin çoxhəlqəliyi və maliyyə münasibətlərinin müxtəlifliyi ilə şərtlənir. Bu normaların məzmununda vətəndaşlardan və müəssisələrdən vergilərin və digər məcburi ödəmələrin alınması, büdcə vəsaitlərinin akkumulyasiyası və xərclənməsi, kredit ehtiyatlarının və sığorta fondlarının təşkili və bölüşdür-məsi qaydaları ifadə olunmuşdur.

Maliyyə hüquq normalarının bu cür məzmununa malik olması onların imperativ (amiranə, əmr formalı) xarakterli olmasını şərtləndirir. Belə ki, bu normalar maliyyə münasibətlərinin iştirakçılarının hüquq və vəzifələrinin həcmi dəqiq şəkildə müəyyən edir və tələbləri mütləq formada ifadə olunmuş bu normaları özbaşına dəyişdirməyə yol verilmir. Məsələn, dövlət və yerli idarəçilik orqanlarının sərəncamında zəruri pul ehtiyatlarının toplanmasının və onlardan təsdiq olunmuş plan üzrə istifadə olunmasını təmin etmək məqsədilə maliyyə hüquq normalarının məzmununda hüquqi və fiziki şəxslərə ünvanlanmış tələb nəzərdə tutulmuşdur. Hüquqi və fiziki şəxslər dövlət yaxud yerli büdcənin nəfinə müəyyən olunmuş müddətdə müəyyən olunmuş vergilərin ödənilib ödənilməməsini, yoxlamaq üçün səlahiyyətli orqanlara hesabat və digər sənədlər verməlidir. Eyni zamanda ödəyicilərin hüquq və maraqlarının müdafiəsi məqsədilə dövlət orqanlarının artıq tutulmuş məbləğin ödəyiciyə qaytarılması vəzifəsi müəyyən olunmuşdur.

Maliyyə hüquq normalarını müxtəlif əsaslara görə təsnifləşdirmək olar.

Maliyyə münasibətlərinin iştirakçılara təsir üsulundan asılı olaraq (onların hüquq və vəzifələrini müəyyən etməklə) maliyyə hüquq normaları üç növə bölünür: məcburedici, qadağanedici və səlahiyyətlərverici normalar.

Məcbureddici maliyyə hüquq normaları maliyyə münasibətlərinin iştirakçılarından (dövlət orqanları, yerli özünüidarəçilik orqanları, müəssisələr, vətəndaşlar və s.) müəyyən hərəkətlərin edilməsini tələb edir, onların bu münasibətlər sahəsində vəzifələrini müəyyən edir. Məsələn, vergi orqanlarının üzərinə vəzifə qoyulmuşdur ki, vergi ödəyicilərinə, onların ödəmələri vergilərin həcmi, qaydası və vaxtı barəsində vaxtında məlumat versinlər. Vətəndaşlar isə bu ödəmələri vaxtında ödəsinlər.

Qeyd edək ki, maliyyə hüquq normalarının əksəriyyəti məcbureddici xarakterə malikdir. Maliyyə hüquqi tənzimləmənin imperativlik metodu da bununla bağlıdır.

Qadağanedici maliyyə hüquq normaları maliyyə münasibətlərinin iştirakçılarının vəzifələrini müəyyən etməklə, onların müəyyən hərəkətləri etməsini qadağan edir. Məsələn, vergi ödəyicilərinin vəziyyətini pisləşdirən qanunvericilik aktının geri tətbiq olunması qadağan edilir; yerli özünüidarəçilik orqanlarına Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmayan vergilərin müəyyən etmələri qadağan olunmuşdur; Azərbaycan Respublikasının ərazisində manatdan başqa pul nişanlarının və surroqatlarının buraxılması qadağan olunur və s.

Qadağanedici normaların sayı məcbureddici normalara nisbətdə xeyli azdır. Çünki maliyyə münasibətlərinin iştirakçıların müəyyən hərəkətləri etmək göstərişi verən – yəni məcbureddici normalar prioritet təşkil edir.

Səlahiyyətverici normalar – maliyyə münasibətlərinin iştirakçılarına müəyyən hədd daxilində müəyyən hərəkətlərin edilməsində sərbəst fəaliyyət hüququ müəyyən edilir. Belə ki, bu normalar maliyyə fəaliyyəti sahəsində müstəqil qərarlar qəbul etmək imkanı verir. Lakin bu fəaliyyət ciddi müəyyən olunmuş hədd daxilində olmalıdır. Ona görə də bu normalar üçün də imperativlik xarakterikdir. Məsələn, müəssisələr əldə etdikləri mənfəətdən istədikləri kimi istifadə edə bilərlər. Lakin əvvəlcə onlar büdcəyə ayırmalarını ödəməlidirlər.

Səlahiyyətverici maliyyə hüquq normaları ümumdövlət vəzifələrindən irəli gələrək, maliyyə təsərrüfat fəaliyyətində təşəbbüskarlığın inkişafına şərait yaradır. Ona görə də bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində xalq təsərrüfatının tənzimlənməsində səlahiyyətverici normaların tətbiqi genişlənir.

Məzmununa görə maliyyə hüquq normaları

- 1) maddi
- 2) prosessual hüquq normalarına bölünür.

Maddi maliyyə hüquq normaları maliyyə sisteminin tərkibini, müəssisələrin və vətəndaşların dövlət və bələdiyyə təşkilatları qarşısında pul öhdəliklərinin növləri və həcmi, bankların kredit ehtiyatlarının formalaşması mənbələri, xərclərin növləri; büdcə və büdcədən kənar dövlət fondlarının maliyyə mənbələri; maliyyə münasibətlərinin iştirakçılarının maddi (pul) məzmunlu hüquq və vəzifələrini və s. təsbit edir.

Prosessual maliyyə hüquq normaları dövlət və bələdiyyə pul fondlarının (gəlirlərinin) formalaşması, bölüşdürülməsi və istifadəsi sahəsində fəaliyyət qaydalarını müəyyən edir. Bu normalar bu fəaliyyət sahəsində nəzərdə tutulmuş prosedura qaydalarına riayət olunmasını tələb edir: müəyyən orqanların iştirak müddəti və s.

Digər hüquq sahələrindən fərqli olaraq maliyyə hüququnda maddi və prosessual normalar məcmu halında toplanmışdır. Yəni onun bölmələri və institutlarını maddi və prosessual normalar birlikdə təşkil edir. Qeyd edək ki, prosessual normaların yüksək səviyyədə qurulması və onun tələblərinə ciddi şəkildə riayət edilməsi maliyyə mexanizmindən səmərəli istifadə edilməsinə səbəb olur, eyni zamanda maliyyə sahəsində maddi hüquq və vəzifələrin realizasiyasının vacib təminatlarından biri kimi çıxış edir.

Maliyyə hüquq normaları öz məntiqi strukturuna görə üç əsas elementdən ibarətdir: hipoteza, dispoziya və sanksiya.

Hipoteza – maliyyə hüquq normalalarının fəaliyyət şərtlərini göstərən hissədir. Məsələn, müəssisə və təşkilatlar o halda dövrüyyə vergisi ödəyirlər ki, onların bankda hesablaşma hesabları və müstəqil balansları olsun.

Dispoziya-maliyyə münasibətlərinin iştirakçılarının hüquq və vəzifələrinin məzmununu, maliyyə ehtiyatlarının təşkili, bölüşdürülməsi və isifadəsi prosesində onların davranış qaydalarının məzmununu göstərən hissədir. Dispozisiya maliyyə münasibətlərinin iştirakçılarından müəyyən davranışı tələb edir və onların bu tələbdən yayınmasına yol vermir.

Sanksiya – maliyyə hüquq normalalarının tələblərini pozanlara qarşı məsuliyyət həddini müəyyən edən elementdir. Sanksiyanın vasitəsilə maliyyə hüquq normalalarının icrası məqsədilə dövlət məcburiyyət tədbiri həyata keçirilir.

Maliyyə hüquqi sanksiyaları digər hüquq sahələrinin normalalarının sanksiyalarından fərqləndirən aşağıdakı xüsusiyyətləri vardır:

1) Maliyyə hüquqi sanksiyalar pul xarakterlidir (pulla bağlıdır) və hüquq pozuntusunu törətmiş şəxsə (təqsirkara) onun pul fondlarına və vəsaitləri vasitəsilə (birbaşa və dolayı) təsir göstərir. Məsələn, cərimə, dəbbə pulu, banklarda hesab əməliyyatlarının dayandırılması, banklara müəyyən bank əməliyyatlarının qadağan edilməsi və s.

Maliyyə hüquqi sanksiyanın tətbiq olunması ilə götürülmüş vəsait dövlət yaxud bələdiyyə nəfinə keçirilir.

2) Maliyyə hüquqi məsuliyyət tədbirləri dövlət orqanları və onların vəzifəli şəxsləri tərəfindən tətbiq olunur. Belə orqanlara Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, Dövlət Gömrük Komitəsi, Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi və onların yerlərdəki bölmələrini misal göstərmək olar. Bu orqanlar sanksiyaları inzibati qaydada tətbiq edirlər (məhkəmə araşdırması olmadan). Bu cür qayda maliyyə hüquqi sanksiyaların maliyyə sahəsində dövlət maraqlarının təmin edilməsi istiqamətlərinə və maliyyə hüquq pozuntularına dərhal reaksiya verilməsinin zəruri olması ilə əlaqədardır.

Lakin zəruri hallarda maliyyə hüquqi sanksiyaların tətbiqi məhkəmə qərarları vasitəsilə də həyata keçirilə bilər (əsasən fiziki şəxslərdən cərimə və dəbbə pulu alınmasına görə mübahisə yaranan hallarda).

3) Maliyyə-hüquqi sanksiyalar hüquq bərpaedici və cərimə (cəza) elementlərinə malikdir.

Maliyyə hüquqi sanksiyaları maliyyə fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən asılı olaraq aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar: büdcə, vergi, pul, kredit, valyuta.

Maliyyə fəaliyyəti sahəsində göstərilən bu sanksiyalardan başqa intizam, inzibati, cinayət-hüquqi və digər təsir tədbirləri də gözlə bilər.

b) Maliyyə hüquq münasibətləri.

Maliyyə hüquq münasibətləri – dövlət və bələdiyyə pul fondlarının və gəlirlərinin təşkili, bölüşdürülməsi və istifadəsi barəsindəki göstərişləri iştirakçıların hüquq və vəzifələrinin məzmununda əks etdirən və maliyyə hüquq normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərdir.

Maliyyə hüquqi ictimai münasibətlər də bütün digər hüquq münasibətləri üçün xarakterik olan xüsusiyyətlərə malik olmaqla yanaşı səciyyəvi xüsusiyyətlərə də malikdir. Bu aşağıdakılardır:

1) maliyyə hüquq münasibətləri həmişə dövlət (həmçinin bələdiyyə) pul fondlarının və gəlirlərinin planlı şəkildə təşkili, bölüşdürülməsi və istifadə edilməsi prosesində başqa sözlə desək dövlət və yerli özünüidarəçilik orqanlarının maliyyə fəaliyyəti prosesində yaranır;

2) bu münasibətlər həmişə dövlət və bələdiyyələrn ümuməhəmiyyətli tələbatların ödənilməsi üçün istifadə etdikləri pul vəsaitləri daha dəqiqi isə pul ehtiyatları ilə əlaqədar yaranır;

3) bu münasibətlərdə tərəflərdən biri qismində həmişə dövlət və onun səlahiyyətli orqanı, bələdiyyə təşkilatı və müvafiq yerli özünüidarəçilik orqanları çıxış edir. Bu isə onunla şərtlənir ki, dövlət özü (yaxud bələdiyyə təşkilatı) cəmiyyətin maraqlarını təmin etmək üçün maliyyə fəaliyyətini həyata keçirir: pul vəsaitlərinin müxtəlif pul fondlarına daxil olmasını təşkil edir, həmin vəsaitin

sosial-iqtisadi proqramların həyata keçirilməsi və cəmiyyətin digər zəruri tələbatlarının ödənilməsi üçün bölüşdürür və istifadə edir. Bu zaman dövlət orqanı hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olur: onlar maliyyə münasibətlərinin iştirakçıları (müəssisələr, təşkilatlar, müəssisələr, vətəndaşlar) üçün yerinə yetirilməsi məcburi olan göstərişlər verirlər. Belə göstərişlər həm də aşağı tabe orqanlar üçün də verilə bilər. Lakin dövlət orqanı maliyyə münasibətlərində dövlətin adından çıxış etməklə təkcə hakimiyyət səlahiyyətlərinə deyil, eyni zamanda maliyyə münasibətlərinin digər iştirakçıları hüquqları ilə əlaqədar olan vəzifələr də daşıyırlar. Analoji olaraq yerli öhünüidarəçilik orqanları da maliyyə münasibətlərinin digər iştirakçıları ilə bu cür əlaqədə fəaliyyət göstərir.

Maliyyə hüquq münasibətləri – hüquq normaları ilə dəqiq müəyyən olunmuş şərtlərin, yaxud hüquqi faktların mövcud olması ilə yaranır. Maliyyə münasibətlərinin iştirakçıları qarşılıqlı müqavilə bağlamaqla bu münasibəti yarada bilməzlər.

Sual 3. Maliyyə hüququnun subyektləri və onların hüquqlarının müdafiəsi.

Maliyyə hüququ öz predmetinə aid olan ictimai münasibətləri tənzimləyərkən bu münasibətlərin iştirakçılarının yaxud subyektlərinin dairəsini, onların hüquq və vəzifələrini dəqiq şəkildə müəyyən edir. Bu isə öz növbəsində dövlət pul fondlarının planayuşun təşkili, bölüşdürülməsi və istifadə olunmasını təmin edir. Bu hüquq və vəzifələrin daşıyıcıları maliyyə hüququnun subyekti hesab olunurlar. Maliyyə hüququnun subyekti ilə maliyyə hüquq münasibətinin subyekti (yaxud iştirakçısı) əksər vaxtlar üst-üstə düşsələr də fərqləndirmək lazımdır.

Maliyyə hüququnun subyekti dedikdə – müəyyən hüquq və vəzifələrə malik olmaqla, maliyyə hüquq münasibətlərinin iştirakçısı olmaq üçün potensialı olan hüquq qabiliyyətli şəxslər nəzərdə tutulur.

Maliyyə hüquq münasibətinin iştirakçısı isə – konkret hüquq münasibətinin real iştirakçısıdır. Maliyyə fəaliyyəti sahəsində iştirak olub-olmamasından asılı olmayaraq hüquq və vəzifələr maliyyə hüququnun subyektinə aiddir. Lakin bu anlayışları qarşı-qarşıya da qoymaq düzgün olmazdı. Maliyyə hüququnun subyekti konkret maliyyə hüquq münasibətində iştirak etməklə, o eyni zamanda həm də bu münasibətin subyektinə çevrilir.

Beləliklə, maliyyə hüququnun subyekti maliyyə münasibətinin subyektinə nisbətən daha geniş anlayışdır. Belə ki, maliyyə hüquq və vəzifələrinin daşıyıcısı (maliyyə hüququnun subyekti) ola bilər ki, hansısa konkret bir maliyyə münasibətinə girməsin, yaxud girsə də hüquq və vəzifələrinin müəyyən bir hissəsini realizə etməsin. Lakin digər hüquq sahələrinə nisbətən belə realizə olunmama maliyyə hüququnda çox azdır. Məsələn, mülki hüququn subyektinin qanunvericiliklə vərəsəlik, bağışlama, alqı-satqı və s. hüquqları vardır. Subyekt isə bunların heç birini realizə etmir. Maliyyə münasibətinin xüsusiyyətindən asılı olaraq burada onun həcmi çox az olur. Çünki, maliyyə münasibətlərində iştirak edən dövlət orqanları (yaxud yerli özünüdarəçilik orqanları) maliyyə sahəsində

konkret hüquq və vəzifələrə müəyyən olunmuş səlahiyyətlərə malikdirlər və bunların realizəsi zəruridir (vacibdir). Lakin səlahiyyətlə verici maliyyə hüquq normalarının subyektə müəyyən sərbəstlik verməsi bu sahədə də realizə olunması hüquq və vəzifələrin olmasını şərtləndirir. Məsələn, vergi ödəyicisi ödəməli olduğu verginin müəyyən müddətə təxirə salınmasını ərizə ilə xahiş edə bilər. (O, isə bunu etmir).

Maliyyə hüququnun subyektlərini üç qrupa bölmək olar:

- 1) dövlət və onun inzibati ərazi vahidləri;
- 2) kollektiv subyektlər;
- 3) fərdi subyektlər.

Maliyyə hüququnun subyektlərini iki qrupa bölmək olar:

- 1) təşkilatlar (dövlət və onun inzibati əraziləri və kollektiv subyektlər);
- 2) fərdi subyektlər.

Maliyyə hüququnun subyektlərinin qruplara bölünməsi onların xüsusiyyətlərini açmağa imkan verir.

Dövlət və inzibati ərazi vahidlərinə aşağıdakılar daxildir:

- dövlət;
- muxtar qurum;
- inzibati-ərazi vahidləri (şəhər, rayon, qəsəbə, kənd).

Subyektlərin bu dairəsi büdcə münasibətləri üçün xarakterikdir. Belə ki, qanunvericilik dövlət yaxud yerli büdcələrə hüququ yalnız bu subyektlərə aid edir.

Dövlət və bələdiyyə təşkilatları bu münasibətlərdən başqa digər münasibətlərdə də hüququn subyekt kimi çıxış edir (məsələn, dövlət (yaxud bələdiyyə) borcları ilə əlaqədar olaraq dövlət yaxud bələdiyyə istiqraz vərəqələrinin buraxılması zamanı yaranan münasibətlərdə). Dövlət hakimiyyət orqanları və yerli özünüidarəçilik orqanları bu halda Azərbaycan Respublikasının (MMR) adından və maraqlarından çıxış edir.

Maliyyə hüququnun kollektiv subyektlərinə dövlət və ictimai təşkilatlar aid edilir. Onlar isə aşağıdakılardır:

- dövlət hakimiyyət və idarəçilik orqanları;
- yerli özünüidarəçilik orqanları;
- müxtəlif mülkiyyət formalarına əsaslanan idarələr, müəssisələr, təşkilatlar.

Bunlar isə öz növbəsində kommersiya və qeyri kommersiya təşkilatlarına bölünürlər

Onların dairəsinə daxildir: Azərbaycan Respublikasının nümayəndəli və icra hakimiyyət orqanları.

İcra hakimiyyət orqanlarının sisteminə – həm ümumi səlahiyyətləri həm də xüsusi səlahiyyətli – nazirliklər, komitələr, xidmətlər və s. o cümlədən maliyyə-kredit orqanları daxildir.

Yerli özünüidarəçilik orqanları da kollektiv subyektlərin xüsusi bir qrupunu təşkil edir. Çünki, Konstitusiyanın 144-cü maddəsində göstərilmişdir ki, yerli əhəmiyyətli maliyyə məsələlərini onlar müstəqil şəkildə həyata keçirirlər.

Maliyyə hüququnun fərdi subyektlərinə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, vətəndaşlığı olmayan şəxslər və əcnəbilər aiddir. Onların maliyyə sahəsində başlıca vəzifə və hüquqları dövlət yaxud bələdiyyə büdcəsinə daxil olan vergilərin və digər məcburi ödəmələrin ödənməsi ilə bağlıdır. Bundan başqa fiziki şəxslər həm də dövlət və ya bank krediti, dövlət sığorta işi ilə əlaqədar olan münasibətlərinin subyekti ola bilərlər.

Maliyyə hüququnun subyekti olan fiziki şəxslər içərisində isə AR Mülki Məcəlləsinə müvafiq olaraq hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan və o cümlədən kəndli fermer təsərrüfatının başçıları mühüm yer tutur.

Maliyyə münasibətlərinin subyektlərinin hüquqlarının müdafiəsi

Maliyyə hüququnun subyektlərinin hüquq və vəzifələrinin realizə olunması vətəndaşların və vəzifəli şəxslərin şüuruna əsaslanmışdır. Bu hüquq və vəzifələrin həyata keçirilməsində inandırma və məcburetmə metodlarından istifadə edilir. Dövlət məcburiyyət tədbirlərinin köməkliyi ilə dövlətin, vətəndaşların və hüquqi şəxslərin maraqları müdafiə olunur.

Hazırda maliyyə münasibətlərində iştirak edən subyektlərin hüquq və qanuni maraqları inzibati yaxud məhkəmə qaydasında müdafiə olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, dövlətimizin müstəqil olmasına qədər maliyyə hüququnun subyektlərinin hüquq və qanuni maraqlarının əsasən inzibati qaydada müdafiəsi üstünlük təşkil edirdi. Həm də vətəndaşların pozulmuş hüquqlarının müdafiəsi ancaq inzibati üsulla həyata keçirilirdi. Məhkəmə qaydasında müdafiə üsulundan isə yalnız dövlətin vətəndaşlardan vaxtında ödənməmiş vergilərin alınması məqsədilə istifadə edilirdi. Hazırda isə maliyyə münasibətlərində hər iki qaydadan subyektlərin istifadə imkanı eynidir. Hüquq və qanuni maraqların inzibati qaydada müdafiəsi subyektə qane etmədikdə isə məhkəməyə müraciət etmək istisna olunmur.

İnzibati qaydada müdafiə əsasən maliyyə sahəsində dövlət və yerli özünüidarəçilik orqanlarına, idarələrinə, təşkilatlarına dövlət məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq olunması zamanı fəaliyyət göstərir. Bu isə maliyyə sahəsində operativ fəaliyyət göstərilməsinin zəruriliyi ilə əlaqədardır.

Müxtəlif maliyyə münasibətlərində hüquqların inzibati qaydada müdafiəsinin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Lakin onların hamısı üçün xarakterik olan odur ki, səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən hakimiyyət səlahiyyətli formasında verilir. Məsələn, dövlətin vergi ödəmələrinin alınması ilə bağlı hüquqlarının müdafiəsi zamanı onların idarə, müəssisə və təşkilatlardan vaxtında ödənməməsinə görə alınmasının mübahisəsiz olması qaydası; dövlət büdcədən kənar sosial fondlara ödənilmiş ödəmələrin alınmasının mübahisəsizliyi qaydası; yuxarı orqan tərəfindən aşağı büdcələrə yaxud büdcədən kənar fondlara ayırılmış məqsədli subvensiyanın təyinatı üzrə işlənməməsi zamanı onun geri alınmasının mübahisəsizliyi qaydası və s.

Lakin bütün bunlarla bərabər vergi orqanlarının qərarlarından (aktlarından), habelə vergi orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) qanunla müəyyən edilmiş yuxarı vergi orqanına (yuxarı vəzifəli şəxsə) və (və ya) məhkəməyə şikayət verilə bilər.

Şikayətin yuxarı vergi orqanına (yuxarı vəzifəli şəxsə) verilməsi həmin şikayətin eyni zamanda və ya sonradan məhkəməyə verilməsini istisna etmir.

Vergi orqanlarının qərarlarından, habelə onların vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərindən, yuxarı vergi orqanlarına şikayət hüquq pozulmuş şəxsin bunu bildiyi və bilməli olduğu gündən üç ay müddətinə verilə bilər.

Əgər şəxs üzürlü səbəbdən bu müddəti buraxmışdırsa şəxsin ərizəsinə əsasən yuxarı vergi orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən həmin müddət bərpa oluna bilər.

Pozulmuş hüquqlarının məhkəmə yaxud inzibati qaydada müdafiə üsulunun seçilməsi məsələsini vətəndaş özü həll edir.

Əgər hüququn müdafiə olunmasında dövlətdaxili vasitələrdən istifadə olunması tükənmişdirsə, hər bir vətəndaş Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrinə müvafiq olaraq dövlətlərarası orqanlara hüququn müdafiəsi üçün müraciət edə bilər. Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasına daxil olması Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları üçün belə imkanları daha da artırır.

NƏTİCƏ

Beləliklə, maliyyə hüququ-dövlət və bələdiyyə təşkilatlarının öz vəzifə və funksiyalarının realizəsi üçün zəruri olan pul vəsaitlərinin mərkəzləşdirilmiş fondlarda toplanması, bölüşdürülməsi və istifadə olunması prosesində yaranan ictimai münasibətləri tənzimləmək üçün nəzərdə tutulan hüquq normalarının məcmusudur.

Maliyyə hüququnun predmeti – dövlət və bələdiyyə təşkilatlarının maliyyə fəaliyyəti prosesində yaranan ictimai münasibətlərdir.

Maliyyə hüququnun tənzimləmə metodu imperativlik, könüllülük, tövsiyyə etmə, razılaşdırma və sairədir.

Maliyyə hüququnun sistemi Ümumi və Xüsusi hissələrdən ibarətdir.

Maliyyə hüquq normaları – dövlət və ya bələdiyyə pul fondlarının və gəlirlərinin formalaşması, bölüşdürülməsi və istifadəsi prosesində yaranan maliyyə münasibətlərini, iştirakçılarının hüquq və vəzifələrini müəyyən etməklə tənzimləyən və qanunverici tərəfindən müəyyən edilən, formal, müəyyən davranış qaydalarıdır.

Maliyyə münasibətlərinin iştirakçılara təsir üsulundan asılı olaraq maliyyə hüquq normalarını qadağanedici, məcburedici və səlahiyyətverici normaları bölmək olar.

Məzmunundan asılı olaraq isə maddi məzmunlu normalar və prosessual məzmunlu normalar kimi təsnifləşdirmək olar.

Maliyyə hüquq normaları öz məntiqi quruluşuna görə 3 əsas elementdən ibarətdir: hipoteza, dispozisiya və sanksiya.

Maliyyə hüquq münasibətləri – dövlət və bələdiyyə pul fondlarının və gəlirlərinin təşkili, bölüşdürülməsi və istifadəsi barəsindəki göstərişləri iştirakçılarının hüquq və vəzifələrinin məzmununda əks etdirən və maliyyə hüquq normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərdir.